

Ольга Максимчук

●

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ КОРЕЛЯЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ЙОАНИКІЯ ГАЛЯТОВСЬКОГО: САМОПОВТОРИ У «МЕСІЇ ПРАВДИВОМУ» 1669 р.¹

DOI: 10.58407/litopis.230513

© О. Максимчук, 2023. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>

Мета студії – охарактеризувати творчу манеру письма Йоанікія Галятовського з огляду на його схильність до самоцитування, повторів, використання власного словесного доробку як матеріалу для створення нових текстів. У роботі використано дескриптивний, бібліографічний, компаративістичний методи дослідження. **Новизна** роботи полягає у продукуванні нового погляду на те, як сприймали текст, його межі, цілісність і окремішність, а також творчу індивідуальність автора в українській ранньомодерній культурі. **Висновки.** Дослідження демонструє, що Галятовський активно послуговувався своїми казаннями зі збірки «Ключ розуміння» під час написання трактату «Месія правдивий», дослівно запозичуючи або перефразовуючи окремі фрагменти з проповідей та інкорпорує їх у текст «Месії». Такі самоповтори, а також авторське редагування уже опублікованих проповідей, вказують на те, що, імовірно, Галятовський сприймав свою творчість як процес, у якому продукуються відкриті до змін і трансформацій тексти, що можуть бути «препаровані» та використані для написання інших, навіть відмінних за жанром і призначенням, творів.

Ключові слова: проповідь, полемічний трактат, самоповтори, текстові фрагменти, Йоанікія Галятовський.

Творча спадщина Йоанікія Галятовського (бл. 1620–1688) вирізняється на тлі українського літературного процесу XVII ст. як кількістю, так і різноманітністю написаних та виданих за життя автора творів. Визначний проповідник, полеміст, апологет, інтелектуал, Галятовський створює тексти українською та польською мовами; серед його доробку – проповіді, теоретичний посібник із гомілетики, оповідання-міракули, богословські та полемічні трактати, вірші та емблеми. Деякі твори Галятовського зазнають по кілька перевидань, перекладаються та публікуються іншими мовами вже протягом перших десятиліть по їх появі. Зокрема, на українських теренах збірка проповідей «Ключ розуміння» виходила друком у 1659 (Київ), 1663 та 1665 рр. (Львів), трактат «Месія правдивий» – у 1669 і 1672 рр. (Київ, перше видання – українською, друге – польською мовами), збірка богородичних оповідань «Небо нове» – у 1665 р., перевидання у період між 1665 і 1667 рр.² (обидва – Львів), а 1699 р. – у білоруському Могильові.

Популярність «Ключа розуміння» у православному світі призвела до його видання румунською мовою, що вийшло друком у Бухаресті в 1678 р., а також до його перекладу церковнослов'янською мовою в Іверському Валдайському монастирі у 1669 р.

«Месію правдивого» майже одразу після його видання, приблизно в 1669 р., було перекладено сербською мовою; цю роботу здійснив «русин» (очевидно, українець) Самуїл Бакачич, що мешкав на той час на горі Афон у Хіландарському монастирі³. М. Павич вважає, що Бакачич міг користуватися рукописним списком «Месії», що потрапив на Святу гору.

¹ Доповідь була виголошена на IX Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики», що відбулася 20 травня 2023 р. в Інституті історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О. Лазаревського на базі Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені архієпископа Лазаря Барановича та кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка) спільно з Інститутом історії України НАН України.

² Кириличні стародруки XV–XVII ст. у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського: Каталог / Уклад. Н. Бондар, Р. Кисельов, за уч. Т. Росовецької; заг. ред. Г. Ковальчук. Київ: НБУВ, 2008. С. 74.

³ Павич Милорад. Историја српске књижевности. Барок. Значења украјинске и руске барокне књижевности. *Проект Растко*. URL: http://www.rastko.rs/knjizevnost/pavic/barok/barok_prilike.html#_Toc514838178.

І сербський переклад, і побутування творів Ґалятовського в рукописному вигляді свідчить про актуальність творів о. Йоаникія на православних Балканах. Імовірно, кимось зі слов'ян кийське видання «Месії правдивого» було занесене аж на Синай, де його в 1704 р. віднайшов сербський письменник і палігрим Єротей Рачанин, який згодом використав деякі фрагменти з праці Ґалятовського для написання свого «Путівника по святих місцях»⁴.

На переклади здобувалися й інші твори Ґалятовського, що відтак поширювалися православною ойкуменою, часом у рукописному вигляді, – як повністю, так і у вигляді окремих фрагментів. Зокрема, виписки з «Неба нового» користувалися популярністю серед російських старообрядців⁵. Поміж іншими, відомо також про переклад першого розділу польськомовного трактату «Łabędź» українською мовою, уривок якого дійшов до наших днів у рукописному вигляді (нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ⁶).

Попри значний читацький інтерес до праць Ґалятовського, московський патріарх Йоаким затаврував «Ключ розуміння» й «Месію правдивого», разом із низкою інших книг, надрукованих на теренах України й Білорусі, як такі, що містять ересь і неправославне вчення⁷; у 1690 р. на Московському соборі на ці книжки було накладено прокляття й анафему⁸. Втім, реального впливу на поширення книг Ґалятовського ця заборона не мала, їх і надалі продовжували читати й переписувати, зокрема в українському середовищі. Наприклад, про постійний інтерес в Україні до творів о. Йоаникія свідчить чимала кількість примірників його видань, що зберігалася наприкінці XVII і в XVIII ст. у книгозбірнях монастирів і церков, перебувала в приватній власності священників і мирян; із них робилися списки та виписи (найперше з проповідей)⁹.

До наших днів дійшла чолобитна до царя від імені ченців Київського братського монастиря й Варлама Ясинського, на той час його ігумена, з проханням повернути видавцеві вартість примірників «Ключа», пожертвуваних, очевидно, у чималій кількості, на відновлення обителі¹⁰. Це може свідчити про те, що «Ключ розуміння» користувався попитом зокрема як книга для читання та зразок для укладання проповідей.

Те, що сам автор вбачав у своїх проповідях взірць для наслідування, схему й матеріал, якими можуть послуговуватися інші казнодії, створюючи власні тексти, неодноразово проартикульовано в передмовах до різних видань «Ключа розуміння». Так, у першій передмові-звертанні до читача («Чителнику ласкавий...») із видання 1659 р. Ґалятовський зазначає: «Тут написане казаня, на которіи поглядаючи священніки могут собі іншіи казаня учинити і повѣдати, тут же написаный способ учиненя і повѣданя казаня, зачим тая книга слухне ся Ключем называает, поневаж священником до казаня двери отмыкает»¹¹. У наступній передмові «до священников законных и свѣцких» автор наголошує: «Написалем и для того тыи казаня, жебы священники ... самы собѣ на недѣлю и на свята могли учинити и повѣдати казаня, поглядаючи на мои»¹² – схоже формулювання знаходимо й у «Предмовѣ до священников и законников и ляиков» із львівського видання «Ключа» 1665 р.¹³ Отже, Ґалятовський навіть заохочує до того, щоб його працю використовували як своєрідний підручник для створення проповідей – із теоретичною (трактат «Наука, albo спосередні зложеня казаня») і практичною (власне казаня як приклади) частинами. Т. Ґетц (вона ж Т. Левченко-Комісаренко), досліджуючи «Ключ розуміння», звертає увагу на поради автора в «Науці» про те, як можна переробити чи пристосувати його тексти до іншої нагоди – тобто на день пам'яті іншого святого; прикметно, що у виданні 1665 р. після проповідей на неділі Ґалятовський також рекомендує, коли іще можна виголосити те

⁴ Павич Милорад. Историја српске књижевности...

⁵ Яковенко Н. У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоаникія Ґалятовського. Київ: Критика, Laugus, 2017. С. 84–85.

⁶ Див.: Чепіга І. Ключ розуміння – видатна пам'ятка української мови XVII ст. *Ґалятовський І. Ключ розуміння*. Київ: Наукова думка, 1985. С. 27.

⁷ Шляпкин И. Св. Димитрий Ростовский и его время (1651–1709 г.). Санкт-Петербург: Тип-я А. Траншель, 1891. С. 117–118.

⁸ Чепіга І., Горобець В. Ґалятовський, чернече ім'я Йоаникія. *Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст.: енциклопедичне видання*. ВД «КМ Академія», 2001. С. 167.

⁹ Яковенко Н. У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоаникія Ґалятовського. С. 76–93; Бондар Н. Уточнення атрибуції власницьких та вкладних записів Йоаникія Ґалятовського. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку бібліотек*. Мат. міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.). Київ, 2017. С. 109–113; Шамрай М. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту XV–XVII ст. з фонду Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Київ, 2005. С. 72–81.

¹⁰ Голубев С. Киевская академия в кон. XVII и нач. XVIII ст. (Речь, произнесенная 26 сент. 1901 г. на торжественном акте КДА) [Оттиск из ТКДА. 1901. Ноябрь]. Киев, 1901. С. 44–45.

¹¹ Ґалятовський І. Ключ разум'їня. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1659. Арк. 1 нenum. зв.

¹² Там само. Арк. 2 нenum.

¹³ Ґалятовський І. Ключ разум'їня. Львів: Друкарня М. Сльозки, 1665. Арк. 5 нenum. зв.

чи інше казання¹⁴. Покликаючись на дослідження М. Корзо про поширення в Речі Посполитій своєрідного піджанру проповідей-взірців, Т. Гетц також відмічає типологічну й функціональну близькість текстів Галятовського до подібних казань-моделей. Утім, якщо деякі проповіді з «Ключа розуміння» (наприклад, казання на погреб) справді близькі до цього типу казань, то інші не відповідають формальним ознакам проповідей-взірців. Серед них М. Корзо називає, наприклад, безособові форми («тот, имярек»), а також незавершеність казань, уривання їх прямо посеред викладу («и прочая, и прочая»)¹⁵. До перерахованих специфічних рис можна зарахувати також те, що проповіді-взірці не містять конкретики в заголовку чи в самому тексті казання, завдяки чому їх можна легко припасувати до різних свят або нагод; приміром, у рукописній збірці проповідей «Вінець Христов» (укладена між 1676 і 1683 рр.¹⁶, нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ, фонд 308, од. зб. П 560/2) Антонія Радивиловського містяться казання загальні («слова общіи») на різних святих – святителів, учителів, мучеників, преподобних, без зазначення їхніх імен. Натомість у казаннях Йоанікія Галятовського, окрім згаданих творів на погреб, таких ознак проповідей-взірців ми не знаходимо.

Імовірніше варто говорити про характерну манеру письма Галятовського – його ставлення до власної творчості як до відкритих текстів, що можуть зазнавати трансформації, використовуватися іншими проповідниками з різних відмінних нагод, а то й ставати частиною цілком відмінних за жанром і призначенням творів. Досліджуючи принципи гомілетичної практики, викладені в «Науці» Галятовського, Т. Гетц говорить про те, що власні казання для нього – це «взаємоконвертований тестовий матеріал із численними можливостями комбінування і надання нових змістів»¹⁷. До цього слід додати, що автор сам користується нагодою видозмінити, розширити чи скоротити свої тексти, адже львівське перевидання «Ключа розуміння» 1665 р. не лише доповнене новими казаннями, а й містить попередньо вже опубліковані, однак відредаговані самим автором для нового видання проповіді¹⁸. Іншими проявами такого відкритого характеру текстів Галятовського можна назвати використання ним деяких фрагментів зі своїх казань для написання інших творів. Найвиразніше ця тенденція проявляється на прикладі «Месії правдивого».

Зв'язок казань Галятовського із пізнішими його працями, зокрема «Месією правдивим», був зауважений дослідниками ще в XIX ст. М. Сумцов чи не вперше виявляє повтор в текстах о. Йоанікія різних років. У своїй уже класичній студії «Иоанникий Галятовский (К истории южно-русской литературы XVII в.)» (1884) він припускає, що «схема твору про “Месію правдивого” була давно вже готова», продумана Галятовським ще під час його роботи над виданням казань¹⁹. Дослідник зауважує, що в проповіді на Преображення з «Ключа розуміння» викладено ряд старозавітніх пророцтв про прихід Ісуса; у «Месії» їх повторено, але в ширшому форматі – разом із догматичними вставками про Святу Трійцю, втілення Бога-Слова тощо²⁰. Також М. Сумцов звертає увагу на подібне пояснення явищ затемнення сонця й місяця в казанні Галятовського на Петра та Павла й у тексті «Месії правдивого»²¹. У польськомовному полемічному трактаті «Alphabetum, albo Słownik rozmaitym heretykom» (1681) трапляються догматичні виклади, подібні до тих, що представлені в «Ключі» та «Месії» (про Святу Трійцю, божественність Христа, перебування душ на небі та страшний суд, про шанування ікон, сакраменти та мощі святих; утім, тут М. Сумцов не деталізує, наскільки точно автор відтворив уже наявні текстові фрагменти, особливо зважаючи на те, що для видання «Alphabetum» він мав перекласти їх польською мовою)²². Слідом за дослідником, тезу про залежність догматичного викладу в «Alphabetum» від попередніх праць Галятовського висловлює також І. Чепіга²³.

¹⁴ Гетц Т. Українська проповідь др. пол. XVII ст. як діалог традицій, культур, конфесій = Die ukrainische Predigt der zweiten Hälfte des 17. Jhs als Dialog der Traditionen, Kulturen und Konfessionen. X Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht» / Novikova O., Schweizer U. (Hg). München: Readbox unipress, 2020. С. 682–685, 689 / LMU. URL: <https://epub.uni-muenchen.de/73412/1/73412.pdf>.

¹⁵ Корзо М. Православная проповедь в Речи Посполитой XVII в.: некоторые наблюдения. *Slovene*. 2017. № 2. С. 587.

¹⁶ Марковський М. Антоний Радивиловский, южнорусский проповедник XVII в. *Неизданные проповеди Антония Радивиловского*. Киев: Тип-я Имп. ун-та св. Владимира, 1894. С. 10 І рах.

¹⁷ Гетц Т. Українська проповідь др. пол. XVII ст. ... С. 685.

¹⁸ Огиенко І. Издания «Ключа разумения» Иоанникия Галятовского, южнорусского проповедника XVII в.: отдельный оттиск из журнала *Русский филологический вестник*. Варшава: Тип-я Варшавского учебного округа, 1910. С. 26–33.

¹⁹ Сумцов Н.Ф. Иоанникий Галятовский (к истории южнорусской литературы XVII в.): оттиски из I–IV кн. *Киевской старины* 1884 г. Киев: Тип-я Г. Корчак-Новицкого, 1884. С. 51.

²⁰ Там само.

²¹ Там само. С. 29.

²² Там само. С. 78.

²³ Чепіга І. Ключ розуміння – видатна пам'ятка української мови... С. 28.

У іншій коротшій розвідці, присвяченій огляду змісту проповідей із «Ключа розуміння», науковець підмічає паралелі в деяких поясненнях про ангельську природу та другу іпостась Бога з другого казання на Різдво та в трактаті «Месія»²⁴. У казанні другому на Покров Богородиці трапляється думка про те, що їжа на небесах відмінна від земної їжі, пізніше ця ж теза повториться в «Месії» та «Душах людей умерлых» (1687)²⁵. Пояснення з приводу вшанування мощей святих, ікон, розрізнення між добрими та лихими ангелами, що трапляються у казаннях (на Йоана Хрестителя, першому й другому на Михаїла відповідно) дублюється в тому ж таки «Месії», а в першому та другому казанні на Благовіщення можна побачити тематичні й образні паралелі (дев'ять ангельських хорів, одинадцять небес) із «Душами ... умерлых»²⁶.

Представник діаспорної українстики К. Біда також підмітив кореляцію деяких проповідей Ґалятовського з текстом «Месії». Дослідник зауважує, що «між цим твором Ґалятовського і його *Ключем разумѣнія* є помітний зв'язок. В останньому, у проповіді на Господнє Преображення, ідеться про старозавітні пророцтва щодо приходу Ісуса Христа. У *Месії правдивім* про ці пророцтва говориться дуже точно, між них вставлені богословські трактати про святу Трійцю, воплощення Слова і ряд інших християнських догм»²⁷.

У статті про видання «Месії правдивого» А. Шпирт, не деталізуючи, узагальнено констатує, що «перша теоретична частина трактату, присвячена доказам різних християнських догматів, була підготована у попередніх творах православного проповідника, перш за все у «Ключі розуміння» (1659)»²⁸.

Отже, студіюючи тексти Ґалятовського, науковці прийшли до висновку про помітний зв'язок між його проповідями та «Месією правдивим», однак не завжди конкретизують, у чому саме прослідкована залежність полягає. У цій статті ми на прикладах продемонструємо, доповнивши попередні зауваги М. Сумцова та К. Біди, у який спосіб Ґалятовський використовує цілі фрагменти зі своїх казань для написання нового твору. Метою нашої розвідки є також охарактеризувати авторську манеру викладу Ґалятовського з огляду на його схильність до самоцитування й бачення власного словесного доробку як матеріалу для створення нових текстів.

«Месія правдивий» був уперше опублікований у київській лаврській друкарні в 1669 р. Цей теологічний трактат, написаний у формі діалогу між християнином та євреєм («жидом»), має виразну антиюдейську спрямованість. Він постав як відповідь Ґалятовського на поширення псевдо-месіаністичного вчення Саббатаєя Цві (1626–1676), що знайшло широкій відгук серед єврейського населення Східної Європи. Сам текст «Месії правдивого» створювався Ґалятовським орієнтовно в 1666–1667 рр. (хоча протягом наступних двох років міг іще допрацьовуватися²⁹), практично одразу по завершенню роботи Ґалятовського над третім виданням «Ключа розуміння». Автор планував перевидати його польською мовою та латиною, просив у московського царя кошти на реалізацію цього задуму³⁰, але зрештою спромігся видати тільки польськомовну версію «Месії» в тій же Києво-Печерській лаврі у 1672 р.

Видання «Месії правдивого» 1669 р.³¹, здійснене українською книжною мовою, багате на різні паратекстуальні компоненти, які належать до внутрішньої структури книжки. На звороті титульного аркуша цього видання вміщено стемму – гравюру зі стилізованим «гербом» Ісуса Христа у вигляді хреста та дескриптивними віршами під нею. За ним розміщено: передмову-звертання «Месії правдивому, Ісусу Христу Сыну Божію», ще одну «Предмову до всѣх христіан правовѣрных», благословіння на книгу архімандрита Києво-Печерського Інокентія Гізеля та чернігівського архієпископа Лазаря Барановича, «Похваленіє иншоє» ігумена Мінського монастиря Йосифа Ходоновича, вірші «На автора книги сей» ігумена Київського братського монастиря та ректора Київської академії Варлаама Ясинського, «Реєстр знаков особливих, о Месії написаных». Далі іде основний текст – діалог, або «розмова», поділена на дві великі частини. У першій з них перераховано 50 пророцтв із Біблії, які мають свідчити про прихід справжнього Месії – Ісуса. У другій частині також наведено доводи істинності Месії – Христа: єврей перелічує 24 знаки (ознаки) приходу Помазанця, а християнин демонструє, що всі вони вказують на постать Ісуса. На-

²⁴ Сумцов Н. Обзор содержания проповедей Иоанникий Голятовскаого [оттиск из IV вып. *Вестника Харьковского историко-филологического общества*]. Харьков: Печатное дело, 1913. С. 4.

²⁵ Там само. С. 8.

²⁶ Там само. С. 8, 10–11.

²⁷ Біда К. Іоанікій Ґалятовський і його «Ключъ Разумѣнія». Рим: Український Католицький Університет ім. св. Климента папи, 1975. С. XIV.

²⁸ Шпирт А. «Мессия правдивый» Иоанникия (Голятовского). *Славяноведение*. 2008. № 4. С. 44.

²⁹ Яковенко Н. У пошуках Нового неба... С. 107.

³⁰ Там само. С. 107; Левченко-Комисаренко Т., Пидгайко В. Иоанникий Голятовский (Голятовский). *Сочинения. Православная энциклопедия*. URL: <https://www.pravenc.ru/text/577962.html>.

³¹ Ґалятовський Іоанікій. *Месія правдивий*. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1669. [12], 429, [5] арк.

прикінці вміщено коротку післямову, в якій автор передає свою книгу на розсуд Церкві, тематичний абетковий покажчик, а також «Благодареніє» Христу та перелік надрукованих помилок.

Форта видання виконана в бароковій стилістиці: в нижній частині зображено поясну фігуру пророка Єзекеїла з двома жезлами, на яких написано біблійну цитату Єз. 37:16 («Возми себѣ жезл єдин и напиши на нем Іюду ... И жезл вторый возми себѣ и напиши Іосифов жезл»); далі в цьому розділі книги Єзекеїла йдеться про обітницю об'єднати Ізраїль, повернути його до істинного служіння Богу під керівництвом князя – нового Давида); вгорі гравірованого аркуша – зображення Христа поміж двома першоапостолами Андрієм і Петром на фоні розідраної завіси в храмі (символ сповнення пророцтва про прихід Спасителя та Його жертву). Вибір саме Андрія й Петра зумовлений, очевидно, тим, що вони першими з апостолів визнали Ісуса Месією; це засвідчує цитата з Йоана 1:41, розміщена над їхніми фігурами («Обрѣтохомъ Мессію, еже естъ скажемо Христос»). Отже, і верхня частина форти покликана нагадати про Месію-Христа: нижня алегорично відображає старозавітні пророцтва щодо приходу в світ нового Давида – Помазанця, верхня – їхнє новозавітнє виповнення. Відтак не лише зміст, а й оформлення книги сконцентовано довкола однієї постаті – Ісуса Христа як справжнього Месії.

Працюючи над текстом трактату, Ґалятівський послуговується вже готовими проповідями, компілюючи його з фрагментами своїх казань. У більшості випадків ці фрагменти, що повторюються дослівно або перефразовуються із невеликими відмінностями, стосуються особи Христа та доводів Його месіанства. У наведених далі таблицях продемонстровано повторювані елементи оповіді, які переходять у словесній творчості Ґалятівського із одного тексту в інший. Прикметно, що деякі фрагменти, використані в «Месії», трапляються лише в пізнішій редакції казань «Ключа розуміння» (збірці, виданій у Львові в 1665 р.), тоді як перша версія проповідей, надрукованих у київському виданні «Ключа» 1659 р., їх ще не мала. Очевидно, автор, доопрацьовуючи свої казання для нової публікації, вносить доповнення, які видалися йому настільки важливими, що були повторені й у наступних його книжках. Можна припустити, що Ґалятівський послуговувався для цього виписками з різних теологічних праць своїх попередників – своєрідними заготовками, які він використовував спершу для створення казань, а відтак і для «Месії». У таблиці наведені приклади збігів, які не фіксувалися раніше дослідниками, а саме М. Сумцовим та К. Бідою. Жирним шрифтом виділено частини тексту, які відрізняють першу й другу редакцію проповідей (з видань «Ключа розуміння» 1659 і 1665 рр.). Підкресленням продемонстровано, які частини тексту дослівно або майже дослівно збігаються в проповідях і в трактаті «Месія правдивий». У круглих дужках наприкінці цитат вказані аркуші відповідних видань, із яких ці цитати наведено.

Таб. 1

Казанє 1 на Рїздво (1659)	Казанє 1 на Рїздво (1665)	Месія правдивий (1669)
«Єст подобенство зьєднєчєня Божого з чловѣком, душа и тѣло, бо як душа з тѣлом зьєднєчаєтєся, так Бозская натура, з чловѣчою натурою зїєднєчила, з души из тѣла стаеться єдна персона, єдин чловѣк, так з Бозскои чловѣчои натуре стаеться єдина персона, єдин Христос. Душа зацнѣйшая єст нижели тѣло, бо душа несмертелная, а тѣло смертелное, и Бозская натура зацнѣйшая в Христѣ, нѣжели чловѣчая, бо натура Бозская в Христѣ была несмертелная а чловѣчая смертелная. Межи душею тѣлом єст зьєднєченєє истотноє, а межи Бозкою и чловѣчою натурою єст зьєднєченєє ипостасное, зьєднєченєє персональное, бо втораа ипостасис, вторая персона Бозская з натурою чловѣчою зьєднєчила.	«Єст подобенство зьєднєчєня Божого з чловѣком, душа и тѣло, бо як душа з тѣлом зьєднєчаєтєся, так Бозская натура з чловѣчою натурою ся зьєднєчила. Душа зацнѣйшая єст нѣжели тѣло, бо душа несмертелная, а тѣло смертелное, и Бозская натура зацнѣйшая в Христѣ, нѣжели чловѣчая, бо натура Бозская в Христѣ была несмертелная, а чловѣчая смертелная. Межи душею и тѣлом єст зьєднєченєє истотноє, бо тѣло єст истность, и душа єст истность, котори ся в чловѣку зьднєчили. Межи Бозкою и чловѣчою натурою єст зьєднєченєє ипостасное, зьєднєченєє персональное, бо втораа ипостасис, вторая персона Бозская з натурою чловѣчою зьєднєчила. Называется тая ипостасис, тая персона Сло-	«Розныи подобенства зьєднєчєня Божого з натурою чловѣчою наши учителѣ церковныи тоби, жидовине, могут показати. Першоє подобенство єст душа и тѣло, бо як душа з тѣлом зєднєчаєтєся, так Бог з натурою чловѣчою зьєднєчилєся. Душа зацнѣйшая єст нижели тѣло, бо душа несмертелная, а тѣло смертелное, и Бозская натура зацнѣйшая в Христѣ нижели чловѣчая, бо натура Бозская в Христѣ была несмертелная, а чловѣчая смертелная. Межи душею и тѣлом єст зьєднєченєє истотноє, бо тѣло єст истотноє, и душа єст истотноє, котори ся в чловѣку зьєднєчили. Межи Бозскою и чловѣческою зась натурою єст зьєднєченєє ипостасное, зьєднєченєє персональное,

Называется тая ипостасіс, тая персонам словом Божім, ведлуг евангелісты Іоанна: Слово плоть бысть, называется и Сыном Божім, ведлуг апостола Павла: Егда прійде кончина лѣтом, посла Бог едиnorodно-го Сына своего раждаемаго от жены.

Ест подобенство зъедночєня Божого з чєловѣком, двѣ науцѣ въ єдном чловѣку, наприклад: фїлософіа и теологіа, бо чєловѣк которій маєт в собї двѣ науки, фїлософію и теологію, єст єдною персоною, єднім чєловѣком. Так Христос любо маєт в собѣ двѣ натурь, людскую и Бозкую, єднак єст єдною персоною, єдным Христом. **Чєловѣк которій маєт в собѣ двѣ науки, фїлософію и теологію, двоякіи чинит учинки, яко фїлософ дишкуруєт о рєчах створєних, а яко теолог дишкуруєт о рєчах нестворєних, Бозких. И Христос ведлуг двоякой своєи натурь, двоякіи чинил учинки, яко чєловѣк лєжал в яслах, але яко Богу єму звѣзда служила, але яко Богу єму ангєли спѣвали. Яко чєловѣк был межє волєм и ослом, але яко Богу єму кланялись три крєлєвє, и подарункї отдавали, яко чловѣк уходил пред Іеродом до Єгїпту, але яко Бог устрашил болваны в Єгїптѣ, же на землєу упали и покрушїлись. Гды Христос дойшол лѣт и на той час двоякіє чинил учинки, єдны яко чловѣк, другїє яко Бог, для того мовил до людєй, жебы на учинки єго Бозкіи глядѣчи вѣрили, же он єст Богом: Аще мнѣ не вѣруєтє дѣлом моим вѣруйтє.**

Ест подобенство зъедночєня Божого з чєловѣком, дрєво малєє, прїщєплєнєє до дрєва великого, бо натура чєловѣчѣя малѣя прїщєплєна єст до натурь Бозкой великой. Малый єст чєловѣк, бо нѣчєго єст протїв Бога, так мовит Псалмїста: Состав мой яко ничтоже пред тобою. Бог зась єст великій, бо мовит той же Псалмїста: Вєлїй Господь наш и вєлїя крїпость єго и разум єго нѣсть числа.

Ест подобенство зъедночєня Божого з чєловѣком, перстєнь оловяный з діямєнтєм, бо як з олова, и з діямєнту стасться єден перстєнь, так з Бозкой и з чєловѣчєи натурь

вом Божим, ведлуг евангелісты Іоанна: Слово плоть бысть, называется и Сыном Божім, ведлуг апостола Павла: Егда прійде кончина лѣтом, посла Бог едиnorodно-го Сына своего раждаемаго от жены.

Ест подобенство зъедночєня Божого з чєловѣком, двѣ науцѣ в єдном чловѣку, наприклад: фїлософіа и теологіа, бо чловѣк которій маєт в собѣ двѣ науки, фїлософію и теологію, двоякіи чинит учинки, яко фїлософ дишкуруєт о рєчах створєних, а яко теолог дишкуруєт о рєчах нестворєних, Бозких. И Христос ведлуг двоякой своєи натурь, двоякіи чинил учинки, яко чєловѣк лєжал в яслах, але яко Богу єму звѣзда служила, яко чєловѣк знайдовался межє пастухами, але яко Богу єму ангєли спѣвали. Яко чєловѣк был межє волєм и ослом, але яко Богу єму кланялись три крєлєвє, и подарункї отдавали, яко чловѣк уходил пред Іеродом до Єгїпту, але яко Бог устрашил болваны в Єгїптѣ, же на землєу упали и покрушїлись. Гды Христос дойшол лѣт и на той час двоякіє чинил учинки, єдны яко чєловѣк, другїє яко Бог, для того мовил до людєй, жебы на учинки єго Бозкіи глядѣчи вѣрили, же он єст Богом: Аще мнѣ не вѣруєтє дѣлом моим вѣруйтє.

Чєловѣк, которій маєт в собѣ двѣ науки, фїлософію и теологію, єст єдною персоною, и в Христѣ под двєма натурами, Бозкою и чєловѣчєю, єдна персона знайдуться, для того в Христѣ мовитєся натура чєловѣчѣя о Бозкой, и Бозская о чєловѣчєй, для того мовим: чєловѣк єст Богом, и Бог єст чєловѣком. Яко на єдиной ипостасї цукру мовитєся єдина власность о другой, мовитєся: бѣлєє єст солєдкое и солєдкое єст бѣлєє, так в Христѣ єдна єст ипостасїс албо персона, для того мовим: чєловѣк єст Богом и Бог єст чєловѣком. А єсли бы в Христѣ были двѣ персоны, не могла бы сѣ мовитє натура чловѣчѣя о Бозкой, и Бозская о чєловѣчєй, для розных персон албо ипостасей [...]

Ест подобенство зєднєчєня Божого з чєловѣком, дрєво малєє, прїщєплєнєє до дрєва великого, бо натура чєловѣчѣя

бо вторая ипотасис, вторая персона Бозская, з натурю сѣ чєловѣчєю зєднєчїла.

Другое подобенство єст зєднєчєня Божого з натурю чєловѣчєю, двѣ науцѣ в єдном чєловѣку, наприклад, фїлософіа и теологіа, бо которій чєловѣк маєт в собѣ двѣ науки, фїлософію и теологію, єст єдною персоною. Так в Христѣ под двєма натурами, Бозкою и чєловѣчєю, єдна персона знайдуться. **Чєловѣк двѣ науки в собѣ маєчїи, фїлософію и теологію, двоякіи чинит учинки. Яко фїлософ дышкуруєт о рєчах створєних, а яко теолог дишкуруєт о рєчах нестворєнных, Бозких. И Христос ведлуг двоякой своєи натурь двоякіи чинил учинки, яко чєловѣк муки терпѣл и умер на крєстѣ, и в гробѣ положєный, и встал з мертвых. Але яко Бог затмлїл солнцє, затряс землєю, покрушїл опєки, отворил грєбы и воскресил умерлых, которїи з грєбов вышїли.**

Трєтєє подобенство єст зєднєчєня Божого з натурю чєловѣчєю дрєво малєє, прїщєплєнєє до дрєва великого, бо натура чєловѣчѣя малѣя прїщєплєна єст до натурь Бозкой великой, гды сѣ Бог зєднєчїл з натурю чєловѣчєю.

Чєтвєртєє подобенство єст зєднєчєня Божого з натурю чєловѣчєю перстєнь оловяный з діямєнтєм, бо як з олова и з діямєнту стастєся єден перстєнь, так з Бозкой и з чєловѣчєи натурь стастєся єден Христос, Мєсїа правдивый. Олово значит чєловѣчєю, а діямєнт значит Бозскую натурю, бо як олово єст повєлное, латво сѣ можєт схїлїтї, діямєнт зась єст твєрдый, не можєт єго ни жєлѣзо, ни огонь скрушїтї, так в Христѣ натура чєловѣчѣя была повєлная, гдє хотѣли оную людєє нахїлѣти, але натура Бозская была мєцная, нѣчєго єй людєє не могли учїнїтї, чєловѣчєю наутру мучїли и уморїли, а Бозкой натурь не мучїли и не уморїли» (Арк. 85 зв. – 86 зв.).

стається <u>єдина персона, єдин Христос</u>. Олово значит чловѣчю, а діямент значит Бозкую натуру, бо олово єст поволное, латво ся может схилити, діямент зась єст твердый, не может его ни желѣзо, ни огонь скрушити, так в Христѣ натура чловѣчая была поволная, где хотѣли оную люде нахилияти, але натура Бозкая была моцная, бо ей люде не могли нѣчого учинити. Чловѣчую натуру пелюхами повивали и в жлобѣ клали, а Бозкая натура пелюхами не была повита и в жлобѣ не лежала. Чловѣчая натура муки терпѣла, на крестѣ была прибита, умирала и в гробѣ была положена, а Бозская натура муки не терпѣла, и на крестѣ не была прибита, и не умирала, и в гробѣ не была положена, бо Бог єст неотмѣнный, вшелякіи речи на свѣтѣ мусят отмѣнитися, а Бог нѣгды не отмѣнится, вед луг Псалмисты: Вся яко рыза обетшают и яко одежду свѣши их и измѣнятся, ты же той же еси и лѣта твоя не оскудѣют» (Арк. 2–4).	малая прищеплена єст до натуры Бозкой великой. Мальїй єст чловѣк, бо нѣчого єст против Бога, так мовит Псалмиста: Состав мой яко ничтоже пред тобою. Бог зась єст великій, бо мовит той же Псалмиста: Велїй Господь наш и велїя крѣпость его и разум его нѣсть числа. Єст подобенство зѣдноче-ния Божого з чловѣком, перстень оловяный з діяментом, бо як з олова, и з діяменту стається єден перстень, так з Бозской и з чловѣчої натуры стається єдин Христос. Олово значит чловѣчю, а діямент значит Бозкую натуру, бо олово єст поволное, латво ся может схилити, діямент зась єст твердый, не может его ни желѣзо, ни огонь скрушити, так в Христѣ натура чловѣчая была поволная, где хотѣли оную люде нахилияти, але натура Бозкая была моцная, нѣчого ей люде не могли учинити. Чловѣчую натуру пелюхами повивали и в жлобѣ клали, а Бозкая натура пелюхами не была повита и в жлобѣ не лежала. Чловѣчая натура муки терпѣла, на крестѣ была прибита, умирала и в гробѣ была положена, а Бозская натура муки не терпѣла, и на крестѣ не была прибита, и не умирала, и в гробѣ не была положена, бо Бог єст неотмѣнный, вшелякіи речи на свѣтѣ мусят отмѣнитися, а Бог нѣгды не отмѣнится, ведлуг Псалмисты: Вся яко рыза обетшают и яко одежду свѣши их и измѣнятся, ты же той же еси и лѣта твоя не оскудѣют» (Арк. 72–76).	

Як можна помітити, автор не завжди дослівно запозичує готові фрагменти тексту з «Ключа розуміння», а часом переформулює їх, зберігаючи основну думку. Окрім того, деякі приклади, наведені в казаннях для демонстрації богословських тверджень, опущено чи замінено на інші, не такі розлогі.

Таб. 2

Казання 1 на Богоявлення (1659)	Казання 1 на Богоявлення (1665)	Месія правдивий (1669)
«Пожиток Євхаристіи єст, бо кто поживает тѣло и кров Христову, той в Христѣ, и Христос в нем мешкает» (Арк. 30 зв.).	«Пожыток Євхаристіи єст, бо мы христіане вѣрнии гды пренайсвятѣйшїиї сакрамент Євхаристіи поживаємо, и о таємницах его пытаємо, зрозумѣваємо дивнииї таємницы, которыи там найдуться. Дивная то таємница, же Христос который єст в небѣ на правицы Бога Отца своего, той же єден Христос єст ораз на землѣ в Євхаристіи,	«Правда єст, же Христос вступил до неба и там сидит на правицы Бога Отца своего, єднак и на землї єст ораз в сакраментѣ Євхаристіи, яко той же Христос ораз єст в розмаитых и незлѣчных гостях по всему свѣту, на розмаитых мѣсцах, так той же Христос ораз на небѣ и на землї» (Арк. 230 зв.–231). «...Жебы Христос чловѣк

	дивная и то таємница, же <u>єден Христос єст ораз въ всѣх гостях незлѣчных, которыи ся по всему свѣту находят, дивная и то таємница, же Христос Бог наш, будучи человекѡм doskonaлым, doskonaлого взросту змѣщается в малой гостии</u>, дивная и то таємница, же <u>любо на сто, albo на тысячу и больше частей хлѣб, и на тылкож кропей вино роздѣлимо, єднак в каждой части, и в каждой кропли наименшой цѣлый Христос найдется</u>, дивная и то таємница Евхаристии, же там <u>примѣты хлѣба и вина, самыи тылко без истинности своей найдутся, бо юж истинность хлѣба в тѣло Христово, истинность вина в кров Христову перемѣнилася...</u> Пожиток и то Евхаристии єст, бо кто поживает Тѣло и Кров Христову, той в Христѣ, и Христос в нем мешкает» (Арк. 107).	досконалый... doskonaлого взросту будучи могл в малой гостии под особю хлѣба albo в том винѣ которого єст мало змѣститися» (Арк. 232). «...Любо на сто, albo на тысячу и больше частей наименших тую гостію роздѣлимо, и там не часть Тѣла Христового, але цѣлый Христос в каждой части наименшой под особю хлѣба ся зайдует. Так же вино в келиху посвященное, любо бысмо на тысячу и больше кропей роздѣлили, и там не часть крови Христовои, але цѣлый Христос под особю вина в каждой кропли наименшой ся найдует» (Арк. 229 зв.). «...Же туг приметы сами зостают, без истинности хлѣба и вина, поневаж юж истинность хлѣба в Тѣло, истинность вина в Кров Христову перемнилася» (Арк. 228 зв.).

Наведені дані у таблиці засвідчують, що Ґалятовський, створюючи текст «Месії», спирався на виклад про Євхаристію з пізнішої редакції казання.

Таб. 3

	Казання 1 на Воскресіння (1659)	Казання 1 на Воскресіння (1665)	Месія правдивий (1669)
1.	«Звѣтяжил Христос <u>смерть же збурил пекло, краину смертelnую и выпровадил оттоль души святых отцов, которыи померли пред пристям Христовым, так Христос поступил з смертю, як Геркулес з Какусом. Какус был то разбойник, который порвавши Геркулесово быдло, запровадил до яскини своеи, теды Геркулес, вшедши до тоєи яскинѣ, самого Какуса забил булавою, и быдло свое оттоль выпровадил. Так и смерть порвала была души святых отців, пророков и патриархов старозаконных и запровадила до яскинѣ своеи пекелной, але Христос вступивши до тои яскинѣ, и души святых отцов оттоль выпровадил, и самую смерть поразил, бо мовил Христос: Како может кто внѣйти в дом крѣпкаго и сосуды его расхитити, аще не первѣе свяжет крѣпкаго, и тогда дом его расхитит.</u> <u>Звѣтяжил Христос смерть и тым, же притер жало смерти, которым она людей колола и морила. Якое ж то жало?</u>	«Звѣтяжил Христос <u>смерть же збурил пекло, краину смертelnую, и выпровадил оттоль души святых отцов, которыи померли пред пристям Христовым, так Христос поступил з смертю, як Геркулес з Какусом. Какус был то разбойник, который порвавши Геркулесово быдло, запровадил до яскинѣ своеи, теды Геркулес, вшедши до тоєи яскинѣ, самого Какуса забил булавою, и быдло свое оттоль выпровадил. Так и смерть порвала была души святых отцов, пророков и патриархов старозаконных и запровадила до яскинѣ своеи пекелной, але Христос вступивши до тои яскинѣ, и души святых отцов оттоль выпровадил, и самую смерть поразил, бо мовил Христос: Како может кто внѣйти в дом крѣпкаго и сосуды его расхитити, аще не первѣе свяжет крѣпкаго, и тогда дом его расхитит?</u> <u>Звѣтяжил Христос смерть и тым, же притер жало смерти, которым она людей колола и морила. Якое ж то</u>	«Перший теды способ єст, которым Христос смерть звѣтяжил, же збурил пекло, краину смертelnую, выпровадивши оттоль души святых отцов, которыи померли пред пристем Христовым. Бо <u>смерть порвала была души святых отцов, пророков и патриархов старозаконных, и запровадила до яскинѣ своеи пекелной, але Христос зступивши до тоєи яскинѣ, и души святых отцов оттоль выпровадил и самую смерть поразил, бо мовил Христос: Како может кто внѣйти в дом крѣпкаго и сосуды его расхитити? Аще не первѣе свяжет крѣпкаго и тога дом его расхитит.</u> Другий способ єст, котрым Христос смерть звѣтяжил, же притер жало смерти грѣх, ведлуг апостола Павла мовячого: <u>Жало же смерти грѣх, котрым смерть жалом своим грѣхом душу людскую колола и людей морила. Але Христос притерл смерти тоє жало, грѣх, бо омыл нас пренасвятѣйшею кровю своею от грѣхов наших, дал нам</u>

<u>Грѣх, так мовит апостол Павел: Жало же смерти грѣх. Подобная смерть была скорпіонов, скорпіон ядовитый, людей жалом своим клент и уморят., так и смерть жалом своим, грѣхом, душу людскую колола и людей молрила. Що ж Христос учинил? Притер смерти тоє жало, грѣх, бо омыв нас пренайсвятѣйшою кровію своєю от грѣхов наших, дал нам Крещеніе святоє для омытя грѣху первородного. Дал нам и покуту святую для омытя грѣхов учинковых, однак и крещеніе и покута берут моц омываня грѣхов от крови Христовой, для того мовит святыи Іоан Богослов в Апокалипси: Омыл нас от грѣхов наших кровію своєю.</u> <u>Звѣтяжил Христос смерть и тым, же воскресил людей умерлих, которых смерть была в моц свою взяла и вморила. Алкон Кретенский, гды ему смок порвал сына, на той час вызволил сына своего от пащечи смочен, бо забил смока стрѣлою, без жадной шкоды сына своего. Так и смерть порвала была людей вѣрных пащекую своєю, которых уморила. Але Христос вызволил людей з пащечи смертельной, бо поразил смерть и их въскресил з мертвих под час муки и смерти своєї, ведлуг евангелисты Матфея: Многа телеса святых усопших восташи и внидоша по воскресеніи его во святыи град и явишася многим.</u> <u>Еще звѣтяжил Христос смерть и тым, же сам встал з мертвих, бо смерть была взяла Христа в моц свою, гды его уморила. Так Христос поступил з смертю, як Іхневмон с крокодилем, гды крокодил пожрет Іхневмона, звѣрятко малое, которое найдуться в земли Египетской, на той час Іхневмон ѣст и шарпает внутрности крокодиловы и тым его уморят, а потым з него живый выходит. Так и смерть пожерла была Христа, але Христос моц еи выкоренил, и самую смерть уморил, и сам встал з мертвих з великим тріумфом, так мовил аггел до мироносиц: Исуса ищите Назарянина пропятого, воста нѣст zde, се мѣсто идѣже положиша его» (Арк. 85 зв.–86 зв.).</u>	<u>жало? Грѣх, так мовит апостол Павел: Жало же смерти грѣх. Подобная смерть была скорпіонов, скорпіон ядовитый, людей жалом своим колет и уморят, так и смерть жалом своим, грѣхом, душу людскую колола и людей молрила. Що ж Христос учинил? Притерл смерти тоє жало, грѣх, бо омыв нас пренайсвятѣйшою кровію своєю от грѣхов наших, дал нам Крещеніе святоє для омытя грѣху первородного. Дал нам и покуту святую для омытя грѣхов учинковых, еднак и крещеніе и покута берут моц омываня грѣхов от крови Христовой, для того мовит святыи Іоан Богослов в Апокалипси: Омыл нас от грѣхов наших кровію своєю. Звѣтяжил Христос смерть и тым, же воскресил людей умерлих, которых смерть была в моц свою взяла и уморила. Алкон Кретенский, гды ему смок порвал сына, на той час вызволил сына своего от пащечи смочен, бо забил смока стрѣлою, без жадной шкоды сына своего. Так и смерть порвала была людей вѣрных пащекую своєю, которых уморила. Але Христос вызволил людей з пащечи смертельной, бо поразил смерть и их воскресил з мертвих под час муки и смерти своєї, ведлуг евангелисты Матфея: Многа телеса святых усопших восташи и внидоша по воскресеніи его во святыи град и явишася многим. Еще звѣтяжил Христос смерть и тым, же сам встал з мертвих, бо смерть была взяла Христа в моц свою, гды его уморила. Так Христос поступил з смертю, як Іхневмон с крокодилем, гды крокодил пожрет Іхневмона, звѣрятко малое, которое найдуться в земли Египетской, на той час Іхневмон ѣст и шарпает внутрности крокодиловы и тым его уморят, потым з него живый выходит. Так и смерть пожерла была Христа, але Христос моц еи выкоренил, и самую смерть уморил, и сам встал з мертвих з великим тріумфом, так мовил аггел до мироносиц: Исуса ищите Назарянина пропятого, воста нѣст zde, се мѣсто идѣже положиша его» (Арк. 169–170 зв.).</u>	<u>Крещеніе святоє: для омытя грѣху первородного, дал нам и покуту святую, для омытя грѣхов учинковых, еднак и крещеніе и покута берут моц омываня грѣхов от крови Христовой. Для того мовит святыи Іоан Богослов в Апокалипси: Омыл нас от грѣхов наших кровію своєю.</u> <u>Третий способ ест, котрым Христос смерть звѣтяжил, же воскресил людей умерлих, которых смерть была в моц свою взяла и уморила, Бо Христос, поразивши смерть, их воскресил з мертвых под час муки и смерти своєї, ведлуг Евангелисты Матфея: Многа телеса святых усопших восташи и внидоша по воскресеніи его во святыи град и явишася многим.</u> <u>Четвертый способ ест, котрым Христос смерть звѣтяжил, же сам встал з мертвых, бо смерть была взяла Христа в моц свою, гды его уморила, але Христос моц еи выкоренил и самую смерть уморил, и сам встал з мертвых з великим тріумфом, так мовил аггел до мироносиц: Исуса ищите Назарянина пропятого, нѣст zde, се мѣсто идеже положиша его» (Арк. 189–190).</u>

2.	—	«До того еси Христос не встал з мертвых, чему ж одинадцят раз по Воскресеніи своем показался учеником своим, мешкаючи на земли чтыридесят дній, до Вознесенія свого. Першій раз показался при гробѣ Маріи Магдалинѣ, повторе Петрови, третій раз Клеопѣ и Луцѣ в дорозі до Еммаус идучим, при ламаню хлѣба, четвертій раз десяти апостолом през дверѣ затвореныи, в небытности Фомы, пятый раз одинадцяти апостолом, также през дверѣ затвореныи, гды юж был и Фома, шестый раз около пяти сот братіи, ведлуг повѣсти Павловой, семьи раз Іакову, о чом той же божественный апостол повѣдаст, осмый раз семи апостолом, на морѣ Тиверіадском, девятый раз седмидесяти, десятый раз на горѣ Галілейской. Где и приказаніе дал учеником, одинадцятый раз показался Христос апостолом на горѣ Слеонской, з которой горы вознеслся от них на небо. Еще слухай, невѣрный жыдовине, евангелисты Матфея, который мовит: <u>же продкове ваши архіереи и преложоныи жыдовскіи, почувши от воинов, которые стерегли Христа в гробѣ положеного, иж Христос встал з мертвих и з гробу вышол: совѣт сотвориша, сребреники доволны даша воином, глаголюще: рцѣте, яко ученици его ноцію пришедше украдоша его нам спящим, и аще се услышано будет у Ігемона, мы утолим его и вас безпечалны сотворим, они же пріемше сребреники, сотвориша яко же научены быша, и промчеса слово се в Іудеях, даже до сего дня»</u> (Арк. 170 зв.–171).	«Маеш теде вѣрити и вѣдати жидовине, же запевне Христос встал з мертвых, бо многи люде живого его по смерти его видѣли, котрым он показался. <u>Першій раз показался при гробѣ Маріи Магдалинѣ. Повторе Петрови, третій раз Клеопѣ и Луцѣ, в дорозі до Еммаус идучим, при ламаню хлѣба. Четвертый раз десяти апостолом, през дверѣ затвореныи, в небытности Фомы. Пятый раз одинадцяти апостолом, также през дверѣ затвореныи, гды юж был и Фома. Шестый раз болше нижели пятисот братіи, вед луг повѣсти Павловой. Седмый раз Іакову, о чом той же божественный апостол повѣдаст. Осмый раз семи апостолом, на мори Тиверіадском. Девятый раз семидесяти. Десятый раз на горѣ Галілейской, где и приказане дал учеником. Одинадцятый раз показался Христос апостолом на горѣ Слеонской, з которой горы вознеслся от них на небо»</u> (Арк. 188–188 зв.). «Такое глупство и блюзнірство ваше евангелиста Матфей припоминаст, мовячи: <u>же продкове ваши, архіереи и преложоныи жыдовскіи, почувши от воинов, которые стерегли Христа в гробѣ положеного, иж встал з мертвих и з гробу вышол: совѣт сотвориша, сребреники доволны даша воином, глаголюще: рцѣте, яко ученици его ноцію пришедше украдоша его нам спящим, и аще се услышано будет у Ігемона, мы утолим его и вас безпечалны сотворим, они же пріемше сребреники, сотвориша яко же научены быша, и промчеса слово се в Іудеях, даже до сего дня»</u> (Арк. 188).

Очевидно, автор користувався саме пізнішою редакцією казання, адже фрагмент № 2 із таблиці, що повторюється в тексті «Месії», відсутній у першій версії проповіді. Помітно також те, що адаптуючи фрагмент № 1 до свого трактату, Галятовський децю його скорочує.

Таб. 4

Казання 2 на Різдво Богородиці (1659)	Казання 2 на Різдво Богородиці (1665)	Месія правдивий (1669)
«Чтырма способами чело-вѣк ся родит. Першій раз родится от отца и матки, тым способом всѣ люде родятся. Другій раз чело-вѣк родится без отца и без матки, так уро-	«Чтырма способами чело-вѣк ся родит. Першій раз родится от отца и матки, тым способом всѣ люде родятся. Другій раз чело-вѣк родится без отца и без матки, так уро-	«Чотырма способами чело-вѣк родится. Першій раз родится от отца и матки, тым способом всѣ люде родятся. Другій раз чело-вѣк родится без отца и без матки, так уро-

<u>дился Адам, бо его Бог з землѣ ульпил. Третій раз человекъ родится от отца без матки, так уродилася Свва, бо еи учинил Бог з ребра Адамова, четвертый раз человекъ родится от матки без отца, так уродился Христос от Пречистой Дѣвы, бо она без мужа Христа породила» (Арк. 173 зв.).</u>	<u>дился Адам, бо его Бог з землѣ ульпил. Третій раз человекъ родится от отца без матки, так уродилася Свва, бо еи учинил Бог з ребра Адамова. Четвертый раз человекъ родится от матки без отца, так уродился Христос от Пречистой Дѣвы, бо она без мужа Христа породила» (Арк. 273 зв.).</u>	<u>дился Адам, бо его Бог з землѣ ульпил. Третій раз человекъ родится от отца без матки, так уродилася Свва, бо еи учинил Бог з ребра Адамова. Четвертый раз человекъ родится от матки без отца, так уродился Христос, от Пречистой Дѣвы, бо она без мужа Христа породила» (Арк. 81 зв.–82).</u>

Фрагмент із другого казання на Різдво Богородиці про чотири способи народження людини дослівно повторюється у «Месії правдивому».

Таб. 5

Казання 1 на Благовіщення (1659)	Казання 1 на Благовіщення (1665)	Месія правдивий (1669)
«Троякая ест честь, една <u>наиболшая</u>: Лятрія, которая самому Богу належит, не кому иншому, бо написано: Самому Богу честь и слава, и на иншом мѣстцу: Господу Богу твоему поклонишия и тому единому послужиши. Другая ест честь <u>наименшая</u>, Дуліа, которая належит всѣм святым, бо Псалмиста шановал святых, для того мовит: Мнѣ же зѣло честныи быша друзѣ твои, Боже. Третья ест честь <u>средняя</u>: Гипердуліа, которая належит Христовѣ яко человекъ, бо Христос двѣ натуры в собѣ мает, Бозскую и человекъую, яко Бог уродился пред вѣки от Отца, так мовит сам Бог Отец до Христа Сына своего: Из чрева прежде денница родих тя. Яко человекъ уродился под лѣты от матки, ведлуг апостола Павла: Егда прійде кончина лѣтом, посла Бог едиnorodного сына своего раждаема от жены. Христови теды яко Богу належит <u>честь наиболшая</u>: Лятрія, а яко человекъови належит <u>честь середняя</u>: Гипердуліа» (Арк. 221).	«Троякая ест честь, една <u>наиболшая</u>: Лятрія, которая самому Богу належит, не кому иншому, гды просимо Бога, жебы он сам от себе дал нам грѣхов отпушене и царство небесное, бо написано: Самому Богу честь и слава, и на иншом мѣстцу: Господу Богу твоему поклонишия и тому единому послужиши. Другая ест честь <u>наименшая</u>, Дуліа, которая належит всѣм святым, гды просимо их, жебы они не сами от себе дали нам, але молилися за нас Богу, и от Бога выпросили нам грѣхов отпушене и царство небесное, бо Псалмиста шановал святых, для того мовит: Мнѣ же зѣло честныи быша друзѣ твои, Боже. Третья ест честь <u>средняя</u>: Гипердуліа, которая належит Христовѣ яко человекъ, бо Христос двѣ натуры в собѣ мает, Бозскую и человекъую, яко Бог уродился пред вѣки от Отца, так мовит сам Бог Отец до Христа Сына своего: Из чрева прежде денница родих тя. Яко человекъ уродился под лѣты от матки, вед луг апостола Павла: Егда прійде кончина лѣтом, посла Бог едиnorodного сына своего раждаема от жены. Христови теды яко Богу належит <u>честь наиболшая</u>: Лятрія, а яко человекъови належит <u>честь середняя</u>: Гипердуліа» (Арк. 324–324 зв.).	«Поневаж три царѣ, albo волхвы, Христови под час Рождества его поклон и подарунки отдали, бо... <u>троякій ест поклон, един наиболший</u>: Лятрія, которой самому Богу належит, не кому иншому, <u>гды просимо Бога, жебы он сам от себе дал нам грехов отпушене и царство небесное</u>, бо написано: Единому Богу честь и слава, и на иншом мѣстцу: Господа Бога твоего убоишися, и тому единому послужиши. <u>Другій ест поклон наименший</u>: Дулѣа, который належит всѣм святым людям и агелом, <u>гды просимо их, жебы они не сами от себе дали нам, але молилися за нас Богу и от Бога выпросили нам грѣхов отпушене и царство небесное</u>, бо Псалмиста шановал святых, для того мовит: Мнѣ же зѣло честны быша друзи твои, Боже. Третій ест поклон <u>средний</u>: Гипердуліа, которой належит Маріи Магцѣ Христа Бога вашего. Пытаю ж я тебе, якій поклон Христови належит? Чи Лятрія? Чи Дулѣа? Чи Гипердуліа? Поневаж <u>Христос в собѣ двѣ натуры мает, Бозскую и человекъую</u>. Христіанин: Маеш жидовѣне вѣдати, же <u>Христови яко Богу правдивому належит поклон наиболший</u>: Лятрія, который Отцеви и Духови Святому належит, пеоневаж Христос едно Бозство з Отцем и Духом Святым мает. Тая ж една Лятрія належит Христови яко человекъови зъедноченному з персоною Бозскою... Гды зась уважаемо самую в Христѣ натуру человекъую, опроч персоны и натуры Бозскои, на той час <u>Христови яко человекъови юж самому належит честь середняя</u>, Гипердуліа» (Арк. 107–107 зв.).

Як бачимо з останньої таблиці, при створенні другої редакції казання на Благовіщення, Ґалятовський вніс деякі доповнення, що, очевидно, покликані були детальніше пояснити розбіжність між різними видами «честі», тобто поклонінням і вшануванням. Саме останнім варіантом проповіді автор послуговувався при написанні «Месії», адже додані до нього роз'яснення увійшли до тексту трактату.

На основі наведених у таблицях прикладів можна зробити наступні висновки. Текст полемічного та богословського трактату «Месія правдивий» (1669) містить чимало паралелей із казаннями Йоаникія Ґалятовського зі збірника «Ключ розуміння». Проведений компаративний аналіз дозволяє стверджувати, що деякі фрагменти з проповідей майже дослівно були використані при написанні «Месії», а інші фрагменти демонструють певну видозміну тексту: скорочення, заміну прикладів, перефразування. Деякі збіги трапляються саме між пізнішою редакцією казань та «Месією», оскільки в першій редакції такий фрагмент тексту відсутній. Це свідчить про те, що Ґалятовський використовував, імовірно, останнє прижиттєве видання своїх казань, працюючи над текстом «Месії». Можна висунути здогад, що автор одночасно вносив доповнення й правки до видання «Ключа» 1665 р. та робив виписки для майбутнього трактату, але тоді це означатиме, що робота над ним почалася ще 1665 р. Утім, сам Ґалятовський в одній із передмов до «Месії правдивого» зазначає, що він приступив до написання цієї книги не раніше 1666 р. – саме тоді на території Речі Посполитої почало ширитися вчення псевдо-Месії Саббатая Цві³², а отже, більш імовірним буде припущення, що автор користувався вже надрукованим виданням «Ключа» 1665 р., працюючи над «Месією». Така відкритість до трансформацій тексту є характерною ознакою творчості Ґалятовського.

Попередньо дослідники вже вказували на те, що деякі твердження з «Месії» також були викладені в проповідях із «Ключа розуміння». На нашу думку, такі збіги є виявом характерної манери письма цього автора і його ставлення до власної творчості. Ґалятовський свідомо створює відкриті до змін і запозичень тексти, які можна «препарувати» й частково використовувати для створення інших творів, навіть відмінних за жанром і призначенням. Автор вдається до своєрідного самоцититування, хоча при цьому, запозичуючи власний текст, він не вказує на це читачам. На таку відкритість оповідної структури в казаннях Ґалятовського звертає увагу Т. Ґетц, підмічаючи, що Ґалятовський радить своїм наслідувачам використовувати його проповіді як зразок і текстологічний матеріал при укладанні власних казань. Більше того, сприйняття Ґалятовським своєї творчості як такої, що надається до змін і трансформацій, засвідчено й значним редагуванням казань у «Ключі» 1665 р. та постійним дописуванням / переформатовуванням посібника з гомілетики «Наука, або спосіб зложення казання» в різних виданнях цього збірника. Такий підхід можна назвати особливістю творчої манери Ґалятовського, що виявляється в постійному поверненні до вже створених і опублікованих текстів та частому самоцититуванні. Пошук текстологічних паралелей між іншими творами Ґалятовського може продемонструвати додаткові докази на підтвердження цієї тези.

References

- Bondar, N. (2017). Utochnennia atrybutsii vlasnytskykh ta vkladnykh zapysiv Yoanykiiia Galiatovskoho [The amendment of Ioanykii Galiatovskii's ownership and donation notes attribution]. Kyiv, Ukraine.
- Chepiha, I., Horobets, V. (2001). Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh. XVII–XVIII st.: entsyklopedychnе vydannia. Galiatovskiyi, chernеche imia Yoanykii [Kyiv Mohyla academy in names. 17th–18th c.: encyclopaedic edition. Galiatovskiyi, monastic name Yoanykii]. Kyiv, Ukraine.
- Korzo, M. (2017). Pravoslavna ja propoved v Rechi Pospolitoj XVII v.: nekotorye nabljudenija [Orthodox sermon in the 17th c. Polish-Lithuanian Commonwealth: some observations]. *Slovene*, 2, P. 578–596.
- Shamrai, M. (2005). Marhinalii v starodrukakh kyrylychnoho shryftu XV–XVII st. z fondu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho [Marginalia in early printed cyrillic books of the 15th–17th c. from the fund of V. Vernadskiyi National Library of Ukraine]. Kyiv, Ukraine.
- Shpirt, A. (2008). «Messija pravdivyj» Ioannikija (Galjatovskogo) [The True Messiah by Yoanykii (Galiatovskiyi)]. *Slavjanovedenie – Slavic Studies*, 4, P. 37–45.
- Yakovenko, N. (2017). U poshukakh Novoho neba: Zhyttia i teksty Yoanykiiia Galiatovskoho [Searching for a New sky: Life and texts of Yoanykii Galiatovskii]. Kyiv, Ukraine.

Максимчук Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Голосіївський просп., 3, м. Київ, 03039, Україна).

Maksymchuk Olha – candidate of philological sciences, researcher at the department of old and rare books of the Vernadsky national library of Ukraine (3 Holiivskiyi Av., Kyiv, 03039, Ukraine).

E-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

³² Там само. Арк. 4 нenum.

**INTERTEXTUAL CORRELATIONS
IN YOANYKII GALIATOVSKYI'S WORK:
SELF-REPETITION IN «MESIIA PRAVDYVYI» (1669)**

The purpose of the study is to characterize the artistic manner of Yoanykii Galiatovskiy's writing taking into consideration his inclination to self-repetition and self-citation and the use of his own texts as material for creating new works. In the work descriptive, bibliographic, comparative research methods are applied. The novelty of the current research lies in producing a new understanding of the perception of the text, its boundaries, integrity and distinctiveness, as well as the role of an author's individuality in the Ukrainian early modern culture. Conclusions. The study demonstrates that Galiatovskiy working on the polemical treatise «Mesiiia Pravdyvyi» (True Messiah) actively uses texts of his sermons from the collection «Kliuch Rozuminnia» (The Key of Understanding) borrowing or paraphrasing certain fragments from his sermons and integrating them into the text of «Mesiiia». Such self-repetitions, as well as the author's editing of his already published sermons, indicate that Galiatovskiy likely perceived his work as a process of composing texts that are open to change and transformation and can be «dissected» and used to create other writings, even those different in genre and functionality.

Key words: sermon, polemical treatise, self-repetition, textual fragments, Yoanykii Galiatovskiy.

Дата подання: 29 серпня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 21 жовтня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Максимчук, О. Інтертекстуальні кореляції у творчості Йоанікія Галіатовського: самоповтори у «Месії правдивому» 1669 р. *Сіверянський літопис*. 2023. № 5. С. 126–138. DOI: 10.58407/litopis.230513.

Цитування за стандартом APA

Maksymchuk, O. (2023). Intertekstualni koreliatsii u tvorchosti Yoanykii Galiatovskoho: samopovtory u «Mesii pravdyvomu» 1669 r. [Intertextual correlations in Yoanykii Galiatovskiy's work: self-repetition in «Mesiiia Pravdyvyi» (1669)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 126–138. DOI: 10.58407/litopis.230513.

